

MISOGINISMUL ȘI STILISTICA GENULUI GRAMATICAL LA I. L. CARAGIALE

*À mon amie G. G. Neamțu,
en souvenir de notre jeunesse folle*

La seminarul de literatura română o studentă m-a rugat să dau un verdict *ex cathedra* asupra unui subiect care o frământă privindu-l pe I. L. Caragiale : fost-a scriitorul nostru misogin, ori ba? Iată, prelucrat în scris, ce am improvisat oral, forțat de împrejurări:

...Când ataci un subiect vizând personaje feminine, te gândești imediat la excesivele atitudini etico-literare cu care, de-a lungul vremii, a fost tratată femeia – „eterna poveste” – de la vergilianul *Variūm et mutabile semper femina* din *Eneida*, la verdianul *La donna è mobile qual piuma al vento*, în viziunea ducelui de Mantua din *Rigoletto*¹; de la *Dalila* biblică și, dacă vreți, eminesciană, din *Scrisoarea V*, „piatra ce nu simte nici durerea și nici mila”, până la *Cleopatra* lui George Bernard Shaw, ezitantă aceasta între calitățile intelectuale ale lui Cezar și cele atletice ale lui Antoniu; toate acestea, între multe altele, de factură cvasimisogină. Pe de altă parte, nonconformistele reacții feministe ale lui George Sand („mains dans ses poches, cigarette aux lèvres”²) sau protestele din *Le deuxième sexe* al doamnei Simone de Beauvoir, niciodată... *madame Sartre*, se străduiesc să echilibreze cumva balanța calificativelor. Te aștepți, așadar, reflectând asupra subiectului în opera lui I. L. Caragiale, la poziționări subiective în prelungirea unor atitudini, de-a lungul timpului, polare. Găsim însă la I. L. Caragiale o atitudine echilibrată, întrucât scriitorul nostru, fără să cadă în adulații petrarchiste, privește cu îngăduință, ba uneori chiar binevoitor, până și imoralitatea feminină. El a înțeles exact că „o femeie liberă este exact opusul unei femei ușoare”. Căci, așa cum par să ne sugereze amănunte din biografia și scrierile sale, infidelitatea femeii rezidă, în mare măsură, în condiția ei de ființă de gradul al doilea, predestinată domesticului și constrânsă în epocă la alianțe matrimoniale împotriva sentimentelor sale. (E cazul, între atâtea altele, al Veronicăi Micle.) De altfel, la I. L. Caragiale, femeia nici nu *înșală*, nici nu *trădează*, nici măcar nu *trișează*, ea... *traduce*, ceea ce este „indulgent” până și etimologic: *trans duco* „a se duce dincolo”, eventual în vederea unor... „mici economii”.

¹ Având la îndemână YOUTUBE, am ascultat împreună aria și am tradus textul.

² Octave Mirbeau, *Propos galants sur les femmes*, în „Le Journal”, 1er avril, 1900, într-un text misogin (*nec plus ultra*); puțin mai jos: „[...] la femme est inapte à tout ce qui n'est ni l'amour ni la maternité. Quelques femmes – exceptions très rares – ont pu donner, soit dans l'art, soit dans la littérature, l'illusion d'une force créatrice. Mais ce sont, ou des êtres anormaux, en état de révolte contre la nature, ou de simples reflets du mâle dont elles ont gardé, par le sexe, l'empreinte. Et j'aime mieux ce qu'on appelle les prostituées, car elles sont, celles-là, dans l'harmonie de l'univers”.

Condiția ancilară a femeii din vremea lui I. L. Caragiale marchează puternic reacțiile acesteia, din tinerețe până la senectute; atât numai că principiul feminin, în ciuda statutului său social de rang secund, reușește să-și atingă până la urmă țelul, recurgând la cele mai diverse stratageme – izvorâte dintr-o experiență seculară – cu ajutorul cărora nu de puține ori surclasează bărbatul. Joița, din *O scrisoare pierdută*, și Efimița, din *Conu Leonida, față cu reacțiunea*, sunt emblematice în acest sens. Inventivitatea și hotărârea doamnei Trahanache de joacă planurile lui Cațavencu, după care își savurează victoria umilindu-și inamicul..., cu bonomie totuși, căci îl salvează de la rigorile justiției; justiție care, în țara asta, și atunci ca și acum, nu-i decât *moft*. Moftul român. Nu găsim, oare, la al doilea Caragiale, Mateiu, elocventul moto din *Craii de Curtea-Veche*, extras din pledoaria avocatului Raymond Poincaré la un celebru proces de corupție de la noi: „Nous sommes ici aux Portes de l’Orient, où tout est pris à la légère”? Descoperim, în atitudinea Joițichii, o mostră a mentalității balcanice, mai subtile, căci mai înțelegătoare cu natura umană decât cea occidentală, cum constata odată Alexandru Paleologu. Într-adevăr, deși învingătoare, madam’ Trahanache nu e, totuși, o doamnă de fier, precum în veacul abia trecut lady Thatcher³, și aceasta pentru că Zoe nu împinge imboldul vindicativ până la capăt; ea nu-și anihilează definitiv adversarul, ci, dimpotrivă, îi acordă acestuia șansa reabilitării, cu condiția – inacceptabilă pentru spiritul britanic – să-și calce pe onoare și să-și asume, ignobil, umiliința publică..., ceea ce Cațavencu acceptă bucuros⁴. *Bărbată, bărbată*, cum s-a străduit a fi, urmând îndemnul lui Tipătescu, ea rămâne totuși femeie, și nu oricum, ci îndreptățind concluzia lui Pristanda: că e, până la urmă, ... „damă bună”.

Pe de altă parte, Efimița – *post jucundam juventutem*, dar, în contrast cu Leonida, înainte, totuși, de *molesta senectus* – e conștientă de superioritatea sa în ordine rațională, și atunci își antrenează soțul într-un joc pe care aceasta îl câștigă în plan logic, deși îl pierde voluntar în planul expresiei. Departe de a fi retardată mintal – cum crede Leonida: „cap ai, minte ce-ți mai trebuie?” –, Efimița e o ființă rațională; întrebările sale sunt logice și de bun simț: „de unde să dea statul leafă dacă nu plătim bir?” și alte asemenea. Nu de puține ori, explicațiile absurde ale lui Leonida sunt admise socratic, Efimița exhibând admirația necondiționată față de consortul omniscient: „Ei, bobocule, apăi cum le știi dumneata toate, mai rar cineva!”. E de observat aici că replica acesteia vine ca o reparație a prestigiului masculin pierdut, imediat după ce supozițiile lui Leonida privind reacțiunea s-au dovedit iluzorii și nu mult după ce Efimița îl gratulase cu replica letală: „A fost lăsată, se-cule!”. Preeminența masculinului, prezentă formal, e subminată și de subtext cu un rafinement stilistic demn de I. L. Caragiale, câtă vreme, de-a lungul dialogului, apelativele *frate*, *domnule* și celelalte, toate masculine, sunt transferate femininului, după cum apelativul *soro* e atribuit bărbatului. Să se remarce că până și prenumele, *Leonida*, are aspect formal feminin (întărit de vocativul *Leonido*), prin terminația

³ În 1981, Bobby Sands, luptător IRA, moare după 66 de zile de grevă a foamei, nereușind s-o înduplece pe The Iron Lady, rămasă fidelă până la capăt sentinței: „*crime is crime; it is not political*”.

⁴ „Căci, într-o țară în care instituția duelului e lipsă, onoarea e și ea un... moft” (Șerban Foarță).

-a, respectiv -o, în timp ce vocativul celălalt, *Mișule*, închipuie, tot formal, masculinul. Transferul (interșanjabil) al genurilor creează o ambiguitate stilistică⁵ freudiană care sugerează nu atât estomparea treptată a diferențelor dintre sexe, consecuție naturală a senescenței, cât, mai mult, recunoașterea tacită a supremației femininului în disputa, nu numai ideatică, pentru dominație.

Că numele proprii nu-s, la I. L. Caragiale, întâmplătoare a demonstrat acum aproape un secol Garabet Ibrăileanu. Cât o privește pe cealaltă Mișă, din *D-ale carnavalului*, aceasta, în contrast cu prima, se impune prin forța brută, drept pentru care e botezată *Baston*⁶; ea „se reprezintă, onomastic, instantaneu [...], nu întâmplător, căci această alăturare [*Mișă & Baston*] evocă, hazliu, comportamentul *electricii ploieștence*, dornică de a face dreptate cu orice preț, dar mai ales prin recurgerea la forță, la violență” (cum remarca doamna Ioana Frunzescu într-o teză de doctorat⁷). S-ar mai putea constata, lăsând la o parte pudibonderia, că, dincolo de haz, *bastonul (măciuca, toiagul)* e încă mai mult decât simbolul violenței fizice, câtă vreme, în tipologia feminină, personajul caragialian e plasat, alături de alte câteva personaje de aceeași esență, în categoria „nesățioaselor erotice”.

Așadar, fără să cadă în exaltări petrarchiste (cum scriam mai sus) ori în cavalerisme donquijotești, I. L. Caragiale reflectă eternul feminin în manieră proprie: ironizează superficialitatea culturală, vituperează derapajul moral și înfățișează caricatural impostura ca reflex al educației precare, dar le acompaniază cu înțelegeri, evitând trivialul expresiei lingvistice, așa încât, în opera sa, nu vom găsi, oricât am căuta, elemente de stilistică agresivă la adresa femeii. Cât de departe e, în această privință, I. L. Caragiale de unele excese misogine ale congenerului său Mihai Eminescu⁸.

Vorbind despre misoginismul scriitorilor interbelici, Ioana Pârvulescu⁹ ne recomandă să privim chestiunea cu relaxarea pe care ne-o permite distanța istorică, apoi

⁵ Confuzia genurilor poate provoca, din pricina unei traduceri eronate (voit?), comentarii absurde cu nuanțe clare de misoginism. În mare parte scris în franceză de Jeni Acterian, *Jurnalul unei fete greu de mulțumit* conține o notă de subsol (a editorului?) în care ni se spune că autoarea utilizează masculinul în locul femininului pentru a marca prestația („distanța de sine”). Atât numai că *Je suis obligée de m'y concentrer* e tradus: *sunt constrâns să mă concentrez*, în loc de *sunt constrânsă...* cum ne indică, atât de clar, *e-ul* final din *obligée!* (Cf. și: *je serais secouée de passions comme tout le monde* etc.) Informația, la Mirela Vișan, *Jurnalul unei fete greu de mulțumit sau Jurnal intime?*, în „Observator cultural”, [nr. 522.] aprilie 2010; <http://www.observatorcultural.ro/Jurnalul-unei-fete-greu-de-multumit>.

Ce să mai zicem de a doua probă de misoginism indusă de nota comercială evidentă prin aluzia străvezie a adaosului: *greu de mulțumit*. (Titlul în franțuzește era simplu: *Journal intime!*)

⁶ *Bacillus* e, în latinește, „baston”, de unde neologismul românesc *bacil* „un fel de microb”. Atât numai că un om cu baston e mai puternic „la bătaie” decât unul fără baston *in + bacillus*. De aici până la *imbecil* „slab de minte” e doar un mic pas.

⁷ *Personajul feminin în teatrul și proza lui Ion Luca Caragiale*, Universitatea „Lucian Blaga” din Sibiu, 2010, p. 146.

⁸ Vezi, de ex., versurile de o rară violență ale postumei *Femeia – măr de ceartă*: „Femeia? Ce mai este și acest măr de ceartă, / Cu masca ei de ceară și mintea ei deșartă, / Cu-nfricoșate patimi în fire de copilă, / Cu fapta fără noimă, când crudă, când cu milă, / A visurilor proprii eternă jucărie? / Un vis tu ești în minte-i – și astăzi te mângâie, / Iar mâne te ucide” etc. ...

⁹ Ioana Pârvulescu, *Erau interbelicii misogini?*, în „România literară”, XXXII, 2000, nr. 6, p. 5; http://www.romlit.ro/erau_interbelicii_misogini

remarcă o fină glisare semantică pe care, dacă o ignorăm, riscăm să nu ne mai putem înțelege. Etimologic, termenul *misogin(ism)* provine din două cuvinte grecești: *misein* „a urî” și *gynè* „femeie” (cf. *ginecolog, ginecologie*); prin urmare *misogin* este cel care urăște femeia pentru că este femeie și pentru că reprezintă în conștiința sa vehiculul răului pe lumea aceasta, simbolul păcatului originar al Evei biblice și câte altele. Astăzi, după ce statutul femeii în societate s-a modificat radical, iar formele de discriminare sunt sancționate de lege în Europa și America, *misogin* nu mai e cel care urăște femeia, ci acela care „nu o prețuiește îndeajuns”, fapt ce schimbă radical perspectiva analitică.

După această ultimă precizare, spre sfârșitul orei, i-am rugat eu pe studenți să-și spună părerea despre eventualul misoginism al lui I. L. Caragiale, fapt ce a produs debateri contradictorii. Am profitat de confuzie și am revenit, cu pedagogie, la subiect, vorbindu-le studenților de pericolul ambiguității termenilor cu care operează judecata critică. Din perspectiva secolelor trecute, când misogin era cel ce urăște femeia, I. L. Caragiale nu e nicidecum misogin, pentru simplul motiv că n-a urât niciodată femeia în „calitatea” ei de aparținătoare a sexului opus. Din perspectivă contemporană – dar oare avem noi dreptul să-l judecăm pe I. L. Caragiale după standardele actuale? –, scriitorul ar putea fi considerat misogin, însă numai în măsura în care acesta acceptă tacit statutul social de rangul al doilea al femeii, cu alte cuvinte fiindcă „nu o prețuiește îndeajuns”. Dar chiar și această ultimă perspectivă se arată șubredă, întrucât este de multe ori contrazisă de personaje memorabile precum ironica Efimița, superioară în ordine rațională față de consort, sau... „bărbata” Zoe, „dama bună” care, într-o lume a bărbaților, face și desface toate jocurile în *O scrisoare pierdută*.

MISOGYNY AND GENDER BLURRING IN CARAGIALE’S WORKS

(Abstract)

The article discusses the development of a literature course that has tackled the issue of Caragiale’s misogyny. After presenting evidence for and against, conflicting conclusions have been reached. Judged by the criteria of his times, Caragiale was not a misogynist because he did not hate women. On the other hand, if judged by contemporary criteria pertaining to the issue, one could argue for the author’s misogyny. This, however, is acceptable only if Caragiale is proven as a supporter of the period’s standards related to women’s social position.

Cuvinte-cheie: *misoginism, I. L. Caragiale, poziția socială a femeii, gen gramatical.*

Keywords: *misogyny, I. L. Caragiale, women’s social position, grammatical gender.*

Universitatea „Aurel Vlaicu”
Facultatea de Științe Umaniste și Sociale
Arad, str. Elena Drăgoi, 2
ifuneri@gmail.com